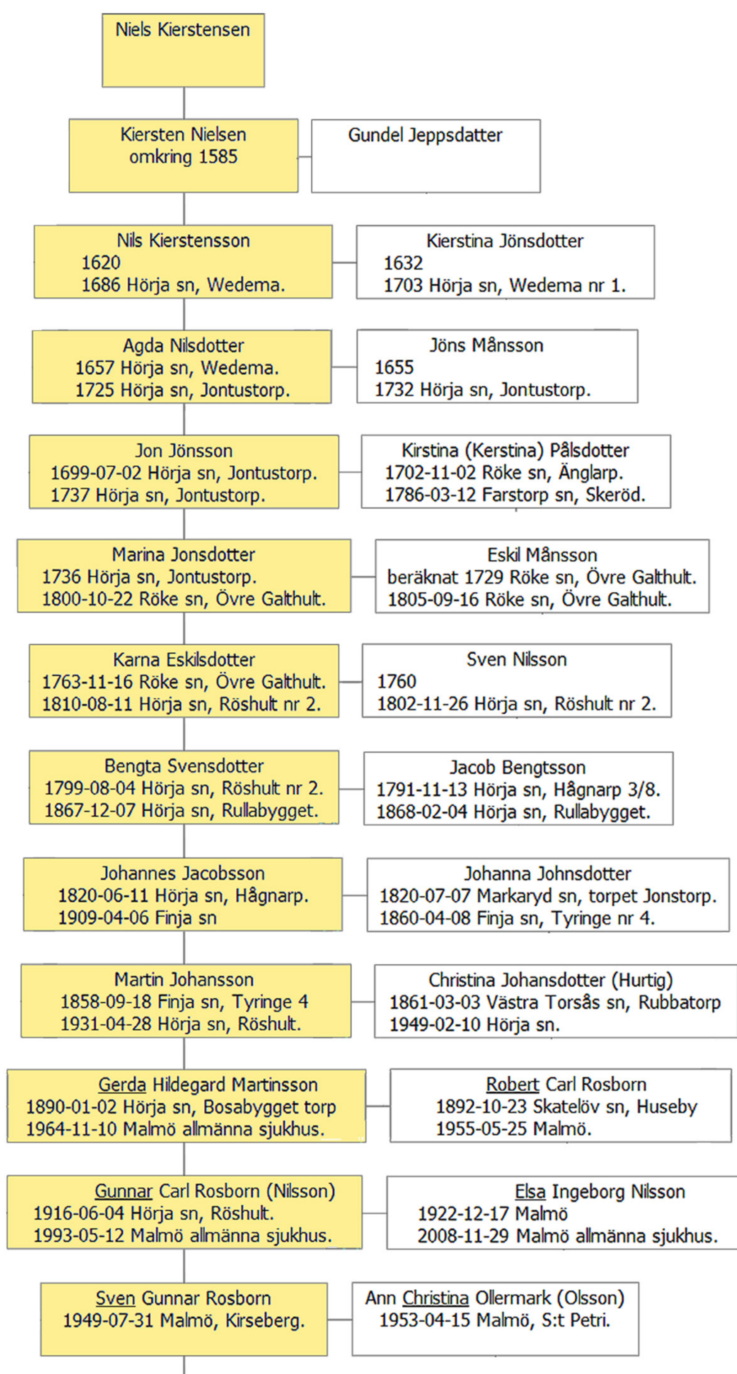
En gård kallad Jontustorp i Hörja socken

Av Sven Rosborn 2019

Göinge, den skogiga gränsbygden mellan det forna Sverige och Danmark, har en historia som är fylld med missväxt och krigets fasor men också en historia om människor som på ett dramatiskt och starkt sätt kämpat för sin överlevnad. I den s.k. *”Palteboken”* från åren 1513-1517 möter vi för första gången antalet bönder i Hörja socken:

Ett av författarens Göingska släktled.

9 bönder i Hörja kyrkby
1 bonde i Rye torp (Rya)
3 bönder i Veddemae (Vedema)
1 bonde i Raffnehall (Ravnehalla)
1 bonde i Hognarp (Hågnarp)
1 bonde i Kielstrup (Källstorp)
1 bonde i Aunssholme (Angsholm)
1 bonde i Ellieholt (Eljalt)

I en förteckning över kyrkans egendomar i Hörja socken berättar den s.k. *”Landebogen”* på 1560-talet att det i socknen fanns 26 tiondegivare (gårdar). Jämfört med situationen i början av seklet verkar det som om det tillkommit åtta gårdar. Gården Röshult omtalas således första gången i ”Landebogen”. Detta tyder ju på att det skett en nyröjning av mark under 1500-talet vilket visar på en befolkningstillväxt och ökat välstånd. Säg emellertid det välstånd som varar för evigt. Allt skulle komma att förändras under 1600-talets krigiska århundrade. Göinge skulle drabbas hårt.

Vid Roskildefreden i februari 1658 blev det danska Skåne över en natt svenskt utmarksområde. Freden hade kommit i början av året men redan i augusti startade svenskarna ett nytt krig mot Danmark för att helt utplåna landet. Detta lyckades inte och år 1660 kom en ny fred. För skåningarna var dessa två krig inte alls så våldsamma som för övriga Danmark. Endast i krigets början hade svenska trupper gått in från Halland men dessa hade snabbt få ta till flykten. Nu, när freden kom och Skåne blev svenskt, blev det emellertid vargatider, inte minst för Göinges befolkning. Svenska armén bestod till stor del av tyska legosoldater och dessa inkvarterades på bondgårdarna. Soldaterna pockade på sin sold och när svenska krigsmakten uteblev med betalningarna svarade dessa s.k. *”tyskryttare”* med våld och stöld mot civilbefolkningen. Våldshandlingarna ökade hela tiden och till slut blev den svenska krigsledningen tvungen att hösten 1661 utskeppa dessa tyskar ifrån Skåne.

Året 1676 landsteg den danske kungen Christian V vid Råå med en väldig armé. Han skulle återta sin fars förlorade områden öster om Öresund. Kriget skulle vara till 1680 och det inflammerade hela Göinge. Snapphanar och friskyttar bekämpade svenska trupper vilka i sin tur urskillningslöst utsatte befolkningen för terror. Helsingborg, Landskrona och Kristianstad hade fallit för den danske kungen Christian V:s trupper. Karl XI hade dragit sig tillbaka till Halland och den 17 augusti 1676 stod han vid Halmstad som segrare över en mindre dansk här. Samtidigt var den danska huvudarmén på marsch från Kristianstad mot Halmstad.

Gården Jontustorp. Huvudvägen är markerad med rött.

På kartan ses gården Jontustorp. Den ligger direkt invid huvudvägen som leder fram till Hörja kyrkby endast tre kilometer längre bort. Den 19 augusti 1676 red den danske kungen Christian V förbi. Han var inte ensam, i följet ingick en armé på kanske 14.000 soldater och kanske 5000 hästar. Vid kvällen hade kungen nått fram till Hörja kyrkby. Här fick han meddelandet om nederlaget vid Halmstad. Christian V stoppade då hela armén och låg stilla till den 22 augusti. Tanken är förfärande. Hur såg Hörja socken ut efter ett sådant besök? Hur såg det ut på gården Jontustorp?

I dag möter man ofta på sociala medier en närmast hatisk inställning till vad svenskarna gjorde i Skåne efter övertagandet år 1658 och vad de gjorde under kriget 1676-1680. Sant är att övergreppen mot speciellt bondebefolkningen var fruktansvärda men man glömmer gärna att danskarna inte var mycket bättre. När kriget var till ända år 1680 låg, tack vare Christian V:s grymma tyska generaler, en stor del av Skåne förrött och nedbränt och tusentals hade mördats.

Hatet mot danskarna från sockenborna i Hörja kan man avläsa i det som hände efter den danska arméns uppehälle. Sockenmännen i Hörja samlade sig och författade ett brev till *”Allernådiske Herre och Arvekonung”* Karl XI och ber om hjälp i sitt arma elände. Något svar från kungen är inte känt och blev säkert heller aldrig skrivet. Svenskkungens hat mot Göinges befolkning fanns nämligen redan då. Befolkningen kunde alltså varken räkna med dansk eller svensk hjälp. Därtill fanns friskyttar och snapphanar som gjorde området osäkert. En av dessa var Aage Monsen Harlof från Hörja.

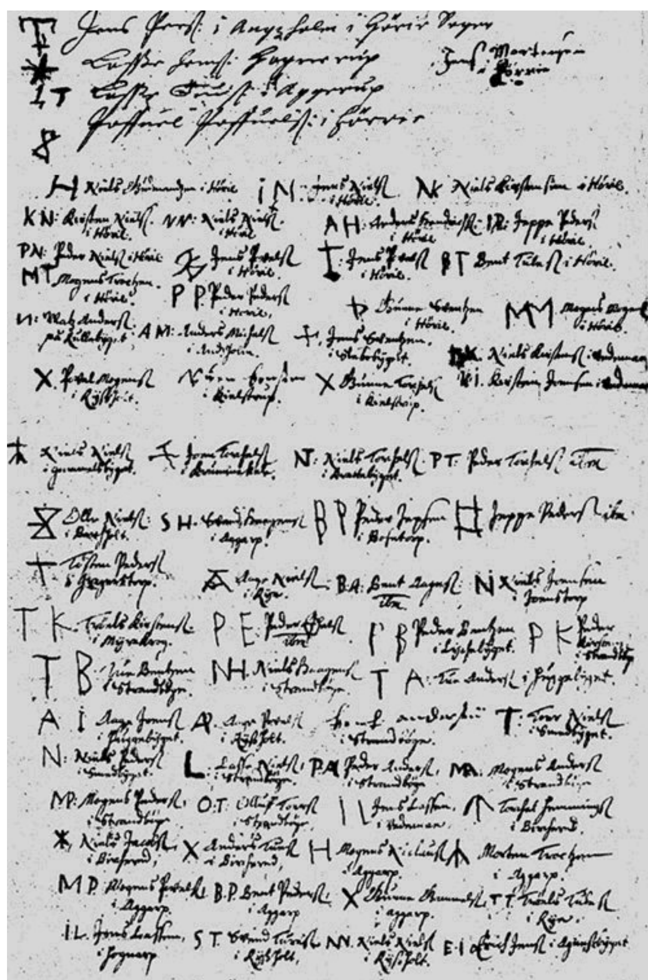
En friskytt vid namn Hare-Aage

Aage var före kriget bonde i Hörja socken. Varför han kom att hata svenskarna vet vi inte men han blev snart en s.k. friskytt med kungligt danskt brev på att bekämpa invasionshären. Som ledare uppbådade han en person från i princip varje bondgård i Göinge att

bevaka vägarna och rapportera vad som fördes fram på dessa. Inför vintern 1676 tog han och hans beväpnade bondesoldater sig över till Köpenhamn. Här gick de under namnet *”Kongens friskytter”* under befäl av löjtnant Aage Monsen Harlov. I juni 1677 uppsattes han som befälhavare för Västra Göinges kompani.

Detta var inte en samling av laglösa, förvildade individer som svenskarna ville klassificera som snapphanar. Dessa friskyttar var ett reguljärt stridande förband som opererade bakom fiendens linjer. För svenskarna var vägarna in i Skåne norrifrån av vital betydelse. De gick emellertid ofta fram i oländig terräng och här fanns Aage och hans soldater. Den 24 juli 1678 rapporterade han t.ex. till generalmajor Arensdorf att han dagen innan bränt Kumle bro över Almaån vid Knislinge samt bron vid Broby över Helgeå.

För att skydda viktiga passager hade svenskarna fört upp skansar som befästningar. När Aage skulle bränna Hönjarums bro misslyckades detta eftersom en försvarsskans låg så nära att kulorna därifrån omöjliggjorde attacken. Hans kollega, friskyttekaptenen i Östra Göinge Niels Andersen, hade under fjorton dagar belägra skansen. Med Aages styrka som hjälp tvingade man den 2 augusti 1678 svenskarna att kapitulera.

”Edkrävarbrevet” med flera av författarens anfädrars påtvingade trohetsförsäkran till svenskkungen.

Efter en lång och framgångsrik kamp mot inkräktarna från norr drog sig kompaniet över Öresund. Efter kriget fick Aage Monsen, hemmahörande i Hörja socken, som major fast anställningen i den danske kungens armé. Hans trogna soldater som också följt med över Öresund behandlades dock illa av den danske kungen.

Karl XI:s våld mot Göinge

Den svenska kungen Karl XI satt inte passiv inför dessa angrepp på hans soldater. Föraktfullt kallades alla, även dessa reguljära danska stridstrupper, för snapphanar. För att få bukt med snapphanarna kallades Hörjas bönder den 7 april 1677 till Hovdala slott vid Finjasjöns södra strand. Här hade det svenska riksrådet Johan Gyllenstjerna slagit läger på sin resa genom Blekinge och norra Skåne. Var han än kom tvångsförsamlades med vapen- och våldshot alla män över 15 år för att skriva på en ”snapphaneförsäkran”. Det var den svenskvänlige kyrkoherden i Hörja, Christen Fondanus, som från predikstolen hade läst upp sammankallningsordern. De var sammantaget ett sextiotal män; de som denna dag drog till Hovdala från Hörja socken.

Bygdeforskaren Nils Bengtsson har skildrat mötet på detta sätt: *”Det måste ha varit dramatiskt att skåda, då hopen av magra och seniga Hörjabor drar in på Hovdala gård för att stå öga mot öga inför det mäktiga riksrådet. Där stod han, den kraftfulle representanten för den svenska kronan. Omgiven av ryttare och fotfolk slungade han ut sitt strafftal om deras brott mot sitt land. Han förklarade dock, att allt skulle vara glömt om de skrev under försäkran och alla dess punkter efterlevdes. Vägrade någon att med sedvanlig ”karemerch”, dvs. bomärke, underteckna skulle hans hem utan förskoning bliva med eld och brand hemsökt. Den svenske kungen och hans krigsmakt hade talat.*”

Det ”Edkrävarbrev” som mina släktingar i Hörja tvingades att underteckna denna dag har följande lydelse:

Eftersom hans Kongl. Maij. wor Allernaadigste Konning och Herre hafe afferdiget hit til Westre Göinge herret Riegs- och Cantzelior Raadet Baron Hög Welborne Her Johan Gyldenstierna att affhandla med almogen nogle Erender, som concenerar alles Sickerhedt, Fred och Roligheed. Da hafuer wii gemene Mand i Finnie och Hörrie Sogner, Indstillet oss efter skriftlig citation for hans Exellts. paa Hofdahla, att afbede alle wor forseelser imod Hans Kongl. Maijt. tilsige Sweriges Crone nu och her efter all huldskab, Troskab och Lydighed efter wor Eedsplicht och Lofe

1. Att Emedan oss wor Gewähr bewilgi, da forpliche wi oss hermed paa det allerkraftigste att bruge dem imod Snaphaner och til intet andet Menniskes Ruin och Undergang.

2. Att wii ingenlunde oss wille i woris Sogner no-

gen Omkringlöbende Snaphaner, fast mind-re med woris willie dem huuse eller hååle, Men saa snart wi nogen fornimmer, skulle wii strax, saa vit mueligt kand war paa tilbörlige städer for wor Öfrighed angifue och efter woris Efne och Krafter gribe och fasttage. Men i fall med woris willie her imod brydes, skall wi forplichted ware 1000 Rigs.dr. af Sognen udgiffue och huar Trionde mand Instificeris och henges, dog om nogen sig hemmeligen kunde fordölge udi woris huuse en Nattis tid eller med magt indtränge saa wii saa snart nogen hielp kunde bekomme, skal wii derfra ware undskyldte och frikallade.

3. Skal wii och wäre förplicktade att framskaffe efter wor muelighet, huad proviant och gienger som paabydis.

4. Att wii ingen Conspiration eller Stempling i een eller anden maade wille hafue med Rigens fiender, enten till Lantz eller Wand.

5. Naar Hans Kongl. Maijt. det behager och paafordrer, skal wii lige maade giöre Asistentz och bistand til at uddrifue Rikzens fiender af landet, och i alle maader findis Hans Kongl. Maijt. wor allernaadigste Herre och Sweriges Crone med all tro och lydighed til bundne underdanige. Till ydermere forsckring att disse Puncter uryggeligen af oss i Finnie och Hörrie Sogner den eene med anden skall holdis och med flid efterkommis hafuer wii Alle Mand woris sedwanlige karemercher her underskreffuit, och alle wii andre udi Fennie och Hörje Sockner woris swedwanlige karemercker under satt

Datum Hofdahle d. 7 Aprilis Anno 1677

Efter kriget låg gården Jontustorp helt ruinerad. Frågan är om det inte var danskarna som åstadkommit detta under sitt säkert våldsamma besök. Så sent som året 1694 var eländet ett faktum. Detta framgår av den besiktning som då gjordes. Delar av stugan i boningslängan saknade tak, i västra längan var 20 *"weggarum"* borta, dvs. ytterväggsfyllnader, den södra längan var helt borta. Endast 2/3 av de forna åkrarna var odlade, alla ängar igenvuxna och det saknade mer än en halv kilometer gärden.

Det var detta som mötte min anfader Måns Axelsson när han som ny ägare tog över gården året 1692.

En dag på 1980-talet blev författaren uppsökt av en lokal bygdeförening. Man ville att jag som museichef skulle få tillstånd att gräva ut lämningarna efter en bondgård i Vedema. Gården hade brunnit ner sommaren 1749 och de lämningar vi hittade var efter boningshuset som byggts efter det att Gustav II Adolfs soldater bränt ner gården året 1612. I Vedema bodde mina släktingar redan på 1500-talet. En märklig känsla att gräva fram sina gamla släktingars bruksföremål.

Det framgrävda boningshuset i Vedema by. Till höger den stensatta förstugan. Stenraden i mitten markerar väggen in till stugan. Grunden till stugans eldstad ses längst bak.